

УДК 159.942.5:355.01:316.627

Олена Володимирівна Куліш,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри психології,
декан психологічного факультету,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0003-3070-9646
alenakulish@vu.cdu.edu.ua

Світлана Михайлівна Аврамченко,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри прикладної психології
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0000-0001-9578-5346
asm.paiz@gmail.com

Лариса Григорівна Туз,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри прикладної психології,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
ORCID: 0009-0003-3119-264X
larisa.tuz3@ukr.net

ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ЗАЛЕЖНУ ПОВЕДІНКУ СУБ'ЄКТА

Автори статті зосереджуються на проблемі формування та загострення залежної поведінки населення України під час війни. Показано, що війна є потужним стресогенним чинником, який спричиняє зростання адиктивних та психологічних форм залежності. Висвітлено особливості впливу війни на різні соціальні групи. Розкрито психологічні механізми залежної поведінки. Розглянуто види залежностей, основні причини їх виникнення у військовий час, а також наслідки для психічного здоров'я населення. Проведено аналіз сучасних досліджень і запропоновано напрями психологічної допомоги.

Ключові слова: війна, залежна поведінка, адикція, психічне здоров'я, посттравматичний стресовий розлад, стрес, копінг-стратегії, психотерапія.

Olena Kulish,
PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor
of the Department of Psychology,
Dean of the Faculty of Psychology,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
Cherkasy, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3070-9646
alenakulish@vu.cdu.edu.ua

Svitlana Avramchenko,
PhD in Psychology, Associate Professor,

*Head of the Department of Applied Psychology
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Cherkasy, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9578-5346
asm.paiz@gmail.com*

*Larysa Tuz,
PhD in Psychology,
Associate Professor of the Department
of Applied Psychology,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
Cherkasy, Ukraine
ORCID: 0009-0003-3119-264X
larisa.tuz3@ukr.net*

THE IMPACT OF THE WAR IN UKRAINE ON THE DEPENDENT BEHAVIOR OF THE SUBJECT

This article explores how the war in Ukraine shapes both the emergence and intensification of addictions. It addresses not only well-known chemical dependencies but also less visible behavioral patterns that have surfaced during wartime, highlighting the psychological mechanisms that sustain them. Trauma, uncertainty, loss, and ongoing stress create conditions in which people look for quick relief, often turning to maladaptive coping strategies. The research integrates theoretical perspectives from stress theory, defense mechanisms, transactional analysis, and neurobiology of stress–reward interactions with empirical data. An online survey was conducted in April–May 2025 using the Perceived Stress Scale (PSS-10), an adapted questionnaire on addictive tendencies, and a socio-demographic form. The sample comprised 250 respondents aged 18–60 from across Ukraine: internally displaced persons (40 %), residents of combat zones (20 %), military personnel on leave (10 %), and civilians from relatively safe areas (30 %).

Overall, 65 % of participants reported at least one dependency. The most frequent were excessive use of gadgets and social media (48 %), smoking (35 %), alcohol (22 %), non-prescribed medication (12 %), and gambling (5 %). Higher stress scores were moderately correlated with the number of maladaptive habits ($r = 0.51$; $p < 0.01$). Particularly vulnerable were displaced people, those living in active combat zones, and individuals who had lost relatives. The study also identified wartime-specific patterns, such as compulsive monitoring of news, overreliance on social support, and dependency on humanitarian aid. During the war, people often seek relief from stress and uncertainty through addictive behaviors – ways of escaping emotional pain or trying to restore a sense of control. While such patterns provide temporary comfort, they gradually weaken personal resilience and contribute to broader social fragmentation. Our findings indicate that displaced persons, residents of combat zones, and those who have lost loved ones are the most vulnerable groups. Addressing these risks requires a multi-level response. On the clinical level, trauma-focused approaches such as CBT, EMDR, and narrative therapy can help reduce reliance on maladaptive coping. At the community level, peer-support initiatives and psychoeducational programs can strengthen social ties and promote healthier strategies for dealing with stress. Finally, at the policy level, it is essential to limit access to addictive substances and gambling while investing in accessible mental health services and comprehensive rehabilitation programs for both civilians and veterans.

***Key words:** war, dependent behavior, addiction, mental health, post-traumatic stress disorder, stress, coping strategies, psychotherapy.*

Психотравма, яку переживає населення України в умовах повномасштабної війни, є підґрунтям для формування та розвитку різних видів залежної поведінки. Люди, що перебувають в умовах постійного стресу, невизначеності або пережили досвід втрати рідних, житла, майна, стабільності життя, схильні шукати швидкі і доступні засоби зняття психоемоційної напруги, «полегшення» важкого стану. Це може реалізовуватися через вживання алкоголю, тютюну, наркотичних речовин, надмірне користування гаджетами, тривале перебування в соціальних мережах, схильність до азартних ігор, переїдання тощо.

Мета статті полягає у дослідженні впливу умов війни в Україні на розвиток різних видів залежної поведінки суб'єкта, а також в об'єктивуванні її психологічних механізмів.

На сьогодні накопичено чималу кількість досліджень впливу повномасштабної війни на психіку та поведінку людини. Автори відзначають, що війна є одним із найпотужніших стресогенних факторів, що зумовлює відчуття неконтрольованості і невизначеності ситуації, стан постійної небезпеки і безпорадності. За таких умов психічної нестабільності і дезадаптованості особистості розвивається або посилюється залежна поведінка в розмаїтті її виявів, а саме: адиктивні форми (алкогольна, наркотична, ігрова залежності), психологічна залежність від іншої людини, групи людей або певних обставин. Залежна поведінка становить собою форму дезадаптивного реагування особи на стрес, що виявляється в пошуку зовнішніх способів зниження напруги через вживання певних речовин, соціальні контакти або дії, які набувають надмірної суб'єктивної значущості. Залежна поведінка дає змогу тимчасово знизити рівень психоемоційної напруги, але водночас зумовлює появу її патологічних форм.

А. Бандура, Е. Берн, А. Бек, Е. Еріксон, В. Франкл та інші дослідники у своїх психологічних студіях підкреслюють, що залежності формуються під впливом соціальних, біологічних та психологічних чинників у їх поєднанні. Науковці відзначають, що залежна поведінка людини є наслідком фрустрації її базових потреб, травматичного досвіду, втрати сенсу життя [2; 3; 4; 5; 8; 9; 10]. В основу сучасних наукових досліджень залежної поведінки покладено теорію стресу Г. Сельє, розуміння захисних механізмів психіки (З. Фрейд, А. Фрейд), постулати транзакційного аналізу (Е. Берн, К. Штайнер). Науковці наголошують, що в умовах війни залежна поведінка населення виходить за межі індивідуальної проблеми і набуває характеру соціально-психологічного феномену [2; 4; 5; 6; 8; 9; 10].

У психологічній науці виділяють кілька чинників ризику залежностей, як-от: психологічна травматизація (посттравматичний стресовий розлад, тривожні та депресивні симптоми); соціальна дезінтеграція (втрата роботи, житла, близьких людей); брак адаптивних копінг-стратегій; дефіцит соціальної підтримки [2; 3; 4; 6; 8; 9; 10]. В умовах війни в Україні ці фактори виявляються з максимальною інтенсивністю, що створює передумови для розвитку залежностей. Огляд останніх досліджень дає підстави констатувати суттєве погіршення психічного здоров'я населення України, появу в значній його частині різної невротичної і психопатологічної симптоматики та підвищене вживання алкоголю, тютюну й інших засобів з метою зниження тривоги та оптимізації емоційного стану. Спостереження науковців засвідчують, що підлітки й молодь демонструють високі показники депресивних, тривожних симптомів і ризиків адиктивної поведінки. Для військових та ветеранів війни характерні підвищені ризики зловживання алкоголем, курінням і азартними іграми, особливо у зв'язку з ПТСР та соціально-економічними труднощами. Важливо підкреслити, що торгівля й постачання нелегальних наркотиків продовжували функціонувати та адаптуватися під час війни, що створює додаткові ризики доступності й експансії споживання [3; 5; 6]. Варто зазначити, що наявні дослідження описують адиктивність під час воєнних конфліктів, проте практично відсутні роботи, які аналізують нові форми залежності, пов'язані із цифровим середовищем і соціальною підтримкою. Війна в Україні створила безпрецедентні соціально-психологічні умови для функціонування особистості. Військові дії є сильним стресором, що провокує травматичні переживання (втрата близьких, переселення, поранення, руйнування житла), соціальну дезадаптацію (втрата роботи, невизначеність майбутнього, розрив соціальних зв'язків), психологічний тиск (тривога, страх, депресія, ПТСР). Усе це сприяє активізації різних психологічних механізмів самозбереження, серед яких – схильність до залежної поведінки як форми уникання непереносної реальності. Така поведінка стає способом «втечі» від реальності, компенсацією відчуття безсилля.

Найбільш уразливими до адикцій є такі категорії населення: військовослужбовці і ветерани (постійна травматизація, високий ризик ПТСР, депресій і, як наслідок, алкогольна та медикаментозна залежності); внутрішньо переміщені особи (зміна середовища, втрата соціальних зв'язків, майна), особливо жінки-біженки (зростання психологічної залежності від соціальної допомоги чи від значущих партнерів через втрату звичного середовища [5]; діти та підлітки (як реакція на травму можуть формуватися нехімічні залежності (ігроманія, соцмережі); підвищується ризик цифрової залежності, оскільки віртуальне середовище виступає єдиним «безпечним простором» [9]; особи, які втратили близьких (високий ризик розвитку депресивного стану з наступним формуванням адикцій). Варто відзначити, що формування залежностей у військовий час має певні особливості. Зокрема, в умовах війни в суб'єкта знижується контроль над своєю поведінкою. Доступ до психологічної допомоги є обмеженим або неможливим. Вживання психоактивних речовин у певних соціальних групах заохочується і нормою. Умови війни сприяють використанню «адаптивних» механізмів копіngu, які з часом перетворюються на шкідливі звички. На масову адиктивність має вплив колективна травма, що відображається у суспільних настроях і поведінці. Отже, війна руйнує соціальні інститути та звичний уклад життя людини. Населення України, особливо біженці, внутрішньо переміщені особи та учасники бойових дій стикаються з радикальними змінами життєвого простору. Відсутність стабільності провокує в них зростання тривожності й невизначеності. У такій ситуації люди нерідко звертаються до залежних форм поведінки як до способу «втечі від реальності». Під час війни основними є такі види залежної поведінки: хімічні залежності (алкогольна адикція як поширений спосіб зняття стресу, що водночас спричиняє розвиток депресивних розладів; нікотинова залежність як ритуал зниження тривоги, особливо у зоні бойових дій; наркотична залежність та медикаментозна адикція (зловживання транквілізаторами, знеболювальними); поведінкові залежності, а саме інтернет- та медіазалежність (постійне стеження за новинами підсилює тривогу та формує інформаційне виснаження); ігрова залежність як форма втечі від реальності та компенсація втрати контролю; залежність від соціальних мереж, тобто надмірне перебування онлайн, що може призводити до соціальної ізоляції; шопінг-залежність – тенденція до імпульсивних покупок як способу компенсації емоційної нестабільності, яка зростає в мирних регіонах України; харчові залежності, зокрема, переїдання як компенсаторна реакція на стрес; розлади харчової поведінки, що виникають внаслідок втрати контролю над життєвими обставинами); псевдодуховні залежності (схильність до магічних практик, ритуалів та конспірологічних вірувань, що надають ілюзорне відчуття безпеки й пояснення хаотичним подіям). Варто також відмітити такі форми соціально-психологічної залежності: рятівництво як механізм зниження власної тривоги та страху за рахунок прийняття позиції «зверху» – у ролі рятівника; а також співзалежність, що виражається в намаганні контролювати іншого та відчувати власну значущість через його слабкість.

Окрім викладеного вище, війна в Україні зумовила розвиток таких нових форм залежної поведінки, а саме: інформаційна залежність (постійне відстеження подій на фронті, новин про загрози та втрати, що зумовлює ефект «інформаційного зациклення», який підсилює тривожність); залежність від соціальної підтримки (надмірне прагнення до спілкування та пошуку підтримки, що може сформувати психологічну залежність від близьких людей або волонтерських спільнот); залежність від допомоги (поступове формування в частини населення, яка втратила житло, майно та роботу, утриманської позиції, рентних установок, що призводить до втрати мотивації до відновлення власної активності). Провідними психологічними (захисними) механізмами формування залежної поведінки є уникання, компенсація, регресія, ізоляція, проєкція, раціоналізація та ритуал. Розгляньмо деякі з них детальніше. Через дію механізму уникання (йдеться про емоційну складову) як способу

оминати болісні спогади, травматичні переживання, суб'єкт звертається до алкоголю, тютюну, азартних ігор, надмірного споживання інформації чи соціальних мереж. Це дає змогу тимчасово «відключитися» від стресової реальності, однак формує патологічний цикл залежності.

Компенсаторний механізм спрямований на відновлення контролю через «контрольоване» середовище. Втрата нагляду над зовнішніми подіями компенсується через управління внутрішнім станом за допомогою ритуалів споживання речовин, компульсивних дій, азартних ігор, залежності від гаджетів. Така компенсація здатна створювати у особистості чітку ілюзію стабільності. Таким чином, внаслідок пошуку простих й швидких шляхів зниження стресу, вона вдається до регресивних форм реагування. Тобто відбувається повернення до інфантильних моделей поведінки. Людина виявляє потребу в зовнішній опіці, залежність від авторитетних фігур чи колективних рішень, що посилює соціальну та психологічну залежності. Такі особи більш вразливі до «ритуалізованої» поведінки, що нагадує дитячі моделі «заспокоєння» [7]. Механізм ілюзорної безпеки виявляється також у тому, що залежність ніби виконує функцію створення «безпечної зони». Приміром, вживання алкоголю або занурення у віртуальну реальність дає ілюзію, що війна «десь далеко, поза межами об'єктивної реальності». Це цілком сприяє тимчасовому психологічному виживанню, але суттєво руйнує адаптаційні можливості особистості. Своєю чергою, тимчасове зниження тривоги чи депресії закріплює залежну поведінку через дію позитивного підкріплення [8].

Нейробіологічні механізми стрес-адикції пояснюються тим, що хронічний стрес модифікує системи винагороди і стрес-реакції (гормони стресу, дофамінергічна система), що посилює сприйнятливості до залежної поведінки. Дію цього механізму описано в численних дослідженнях у галузі психофармакології та нейробіології адикцій. Додатковим фактором розвитку залежної поведінки є соціальна десоціалізація та нормалізація адиктивних практик. У колективах, де вживання алкоголю або гемблінг стало способом «витримати» реальність, поведінка швидко нормалізується і поширюється як групова практика. Для армійських підрозділів чи внутрішньо переміщених спільнот такий досвід має особливе значення. Залежна поведінка також розглядається як форма дезадаптивної копінг-стратегії, що замінює конструктивні способи подолання стресу (а саме: пошук підтримки, комунікацію, волонтерську діяльність). Отже, адиктивні вияви в умовах війни в Україні є результатом дії комплексу психологічних захисних механізмів – уникання, компенсації, ілюзорної безпеки, регресії та інших. Вони виконують тимчасову адаптивну функцію, проте у довгостроковій перспективі спричиняють дезадаптацію й соціально-психологічну деградацію. Із розвитком залежної поведінки поступово відбувається зміна ціннісних орієнтацій, адже, як ми вже зазначали, війна руйнує відчуття стабільності, що знижує контроль над поведінкою. У суб'єкта порушуються механізми саморегуляції, оскільки виснаження психіки веде до зниження сили волі та залежності від зовнішніх стимулів.

Адиктивна поведінка в умовах війни знижує індивідуальну та колективну стійкість до стресу, сприяє соціальній дезінтеграції, підвищує рівень депресивних і тривожних станів. Вона ускладнює процес адаптації, підриває ресурс відновлення суспільства та створює додаткове навантаження на систему охорони здоров'я. Найпоширенішими наслідками залежної поведінки є такі: поглиблення психологічної дезадаптації; соціальна ізоляція; зниження якості життя; підвищення рівня суїцидальності; утруднення процесу реінтеграції в мирне життя після завершення бойових дій. Із метою визначення рівня поширеності залежної поведінки серед цивільного населення України в умовах воєнного стану, а також виявлення зв'язку між рівнем психологічного стресу та схильністю до різних форм адикцій нами було проведено онлайн-анкетування (Google Forms). Було використано такі

інструменти: шкала стресу Персея (Perceived Stress Scale – PSS-10); опитувальник адиктивної поведінки (адаптований з SASSI); соціально-демографічна анкета (вік, стать, статус переміщеної особи, досвід втрати / травми). Час проведення: квітень – травень 2025 року.

Вибірку становили 250 респондентів з різних регіонів України, віком від 18 до 60 років. До вибірки увійшли: внутрішньо переміщені особи (ВПО) – 40 %; особи, які залишилися в зонах бойових дій – 20 %; військовослужбовці у відпустці – 10 %; інше цивільне населення – 30 %. Гіпотезами дослідження були такі припущення: в умовах війни рівень залежної поведінки зростає порівняно з довоєнним періодом; існує позитивна кореляція між рівнем пережитого стресу та індексом адиктивності; ВПО та особи з досвідом втрати мають вищий рівень залежної поведінки. Проведене дослідження дало змогу виявити, що загальний рівень залежної поведінки становить 65 %. Респонденти повідомили про наявність хоча б однієї форми адикції, зокрема: алкогольна залежність – 22 %; тютюнопаління – 35 %; надмірне користування гаджетами / соцмережами – 48 %; вживання психотропних препаратів без призначення – 12 %; азартні ігри – 5 %. Опитані продемонстрували такий рівень стресу (PSS-10): високий – 58 %; середній – 30 %; низький – 12 %. Установлено помірну позитивну кореляцію між рівнем стресу та кількістю виявів залежної поведінки ($r = 0.51$; $p < 0.01$). Дослідження довело, що особливими групами ризику є такі: внутрішньо переміщені особи; люди, які проживають у зоні бойових дій; особи, які втратили близьких. ВПО та люди, які проживають у зоні бойових дій, виявили вищі середні бали як за шкалою стресу, так і за індексом адиктивності. У групі осіб, які втратили близьких, зафіксовано вищу частоту вживання алкоголю (31 %) та медикаментів (21 %). Одержані дані підтверджують висунуті нами гіпотези дослідження: в умовах війни люди частіше вдаються до залежної поведінки як форми психологічного захисту. Високий рівень стресу значуще корелює з ризиком розвитку адикції, особливо у вразливих соціальних групах. Результати проведеного нами дослідження узгоджуються із чинними дослідженнями [1; 3; 6; 9] щодо впливу травматичних подій на психоемоційну сферу людини. Таким чином, у результаті проведення емпіричного дослідження можна зробити такі висновки: війна є потужним чинником формування та поглиблення залежної поведінки; найбільш уразливими є внутрішньо переміщені особи, люди з досвідом утрати, а також ті, хто проживає в зоні бойових дій. Профілактика адикцій має охоплювати роботу зі стресом, формування здорових копінг-стратегій та доступ до психотерапевтичної підтримки. Серед можливих психологічних (психотерапевтичних) напрямів психологічної допомоги важливо вказати [1; 3; 6] такі: когнітивно-поведінкова терапія, EMDR, нарративна терапія, сімейна терапія; кризова інтервенція; групи взаємодопомоги (особливо для військових та внутрішньо переміщених осіб та людей із досвідом утрати). Важливими у застосуванні є превентивні програми (розвиток стресостійкості, формування здорових копінг-стратегій); соціальна підтримка (робота з громадами, волонтерські ініціативи); соціальна реабілітація: інтеграція внутрішньо переміщених осіб, підтримка ветеранів, робота з родинами; освітні програми: формування навичок стресостійкості, медіаграмотності, здорових способів регуляції емоцій.

Для психологів і психотерапевтів вагомим аспектом є раннє виявлення та скринінг – впровадження коротких скринінгових інструментів у первинній ланці (наприклад, AUDIT-C, ASSIST, скринінги на ПТСР) для своєчасного виявлення ризиків; терапевтичні інтервенції, орієнтовані на травму – інтеграція підходів (КПТ, TF-CBT, EMDR) для одночасної роботи з ПТСР і адиктивними патернами. Важливо формувати фокус на навичках регуляції емоцій й альтернативному копінгу – навчання здатностям із саморегуляції, стратегіям розв'язання проблем і соціальної підтримки. Необхідно, щоб державна політика охоплювала обмеження доступу до алкоголю й азартних ігор; вкладала

ресурси у розвиток програм психологічної допомоги; забезпечувала проведення інформаційно-просвітницької роботи щодо ризиків залежної поведінки та розгортання кризових психологічних центрів; ініціювала розробку програм реабілітації для військових та цивільних; підтримувала впровадження індивідуального та групового консультування; стимулювала активізацію волонтерського руху та взаємодопомоги. Отже, особливості розвитку залежної поведінки в умовах війни в Україні визначаються травматичним досвідом (втрата близьких, руйнування домівок), невизначеністю майбутнього, а також культурно-соціальними факторами (доступністю алкоголю, поширенням онлайн-ігор, соціальних мереж тощо) та колективною травматизацією. Залежна поведінка під час війни в Україні набуває різноманітних форм – від хімічних і поведінкових до харчових та псевдодуховних. Вона є своєрідною реакцією на кризові умови, проте має деструктивний вплив на психічне здоров'я особистості та соціальну стабільність. Подолання адиктивних практик можливе через інтеграцію психотерапевтичної допомоги та розвитку громадських програм підтримки, а також впровадження чіткої та стабільної державної політики у сфері психічного здоров'я. Війна в Україні суттєво впливає на психічне здоров'я та поведінку суб'єкта, створюючи умови для посилення залежних форм. Вона є потужним каталізатором розвитку залежної поведінки у суб'єктів, що актуалізує глибинні психотравми та підвищує ризик адикцій.

Залежна поведінка є одним із найбільш поширених механізмів психологічного захисту в умовах війни. Вона виконує функцію короткотривалого зниження емоційної напруги, однак у довгостроковій перспективі призводить до поглиблення деструктивних тенденцій у психіці суб'єкта. Нами виділені найбільш поширені види залежностей, а саме: хімічні (алкоголь, психоактивні речовини, медикаменти); поведінкові адикції (азартні ігри, онлайн-залежність, переїдання); соціально-психологічні залежності (рятівництво, співзалежність). Для зниження ризику розвитку адикцій необхідне активне впровадження комплексних програм психологічної підтримки, орієнтованих на профілактику та реабілітацію залежних станів. Наші подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення динаміки залежностей у різних соціальних групах та розробку ефективних методів психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамченко С. М., Туз Л. Г., Калашник І. В. Сучасні методи діагностики і корекції психоемоційного стану особистості. *Наукові інновації та передові технології*, 2025. Т. 7. Вип. 49. С. 1071–1084.
2. Василенко Л. А. Психологічні наслідки війни: адаптивні та дезадаптивні стратегії поведінки. *Психологія і суспільство*, 2022. № 3 (2). С. 45–56.
3. Волошина О. В., Григоренко І. М. Війна і психічне здоров'я: сучасні виклики та стратегії подолання. *Психологія: теорія і практика*, 2023. № 1. С. 15–24.
4. Кочубейник О. Психологічні наслідки війни: залежна поведінка як форма втечі від реальності. *Вісник психології і педагогіки*, 2022. № 57. С. 34–41.
5. Мусієнко А. Психологічні наслідки війни в Україні: стан, проблеми, перспективи. *Психологічний журнал*, 2022. Т. 8, № 3. С. 5–14.
6. Хоменко О. В., Сидоренко Л. І. Війна як фактор формування адиктивної поведінки серед молоді. *Соціальна психологія*, 2023. Т. 14, № 2. С. 47–56.
7. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Нові висновки. Київ: Навчальна література Богдан, 2023.
8. American Psychiatric Association. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. 5th ed. Washington, DC: APA, 2013.
9. Ukrainian Institute for Public Health Policy. *Substance use and addictions during wartime*. Kyiv, 2023.

10. World Health Organization. Mental health and psychosocial considerations during the Ukraine crisis. Geneva: WHO, 2022.

REFERENCES

1. Avramchenko, S. M., Tuz, L. H., & Kalashnyk, I. V. (2025). Suchasni metody diahnostryky i korektsii psykhoemotsiinoho stanu osobystosti [Modern methods of diagnostics and correction of the psycho-emotional state of personality]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 7 (49), 1071–1084 [in Ukrainian].
2. Vasylenko, L. A. (2022). Psykholohichni naslidky viiny: Adaptyvni ta dezadaptyvni stratehii povedinky [Psychological consequences of war: Adaptive and maladaptive behavioral strategies]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 3 (2), 45–56 [in Ukrainian].
3. Voloshyna, O. V., & Hryhorenko, I. M. (2023). Viina i psykhhichne zdorovia: Suchasni vyklyky ta stratehii podolannia [War and mental health: Current challenges and coping strategies]. *Psykholohiia: teoriia i praktyka*, 1, 15–24 [in Ukrainian].
4. Kochubeinyk, O. (2022). Psykholohichni naslidky viiny: Zalezna povedinka yak forma vtechi vid realnosti [Psychological consequences of war: Dependent behavior as a form of escape from reality]. *Visnyk psykholohii i pedahohiky*, 57, 34–41 [in Ukrainian].
5. Musiienko, A. (2022). Psykholohichni naslidky viiny v Ukraini: Stan, problemy, perspektyvy [Psychological consequences of the war in Ukraine: State, problems, and prospects]. *Psykholohichni zhurnal*, 8 (3), 5–14 [in Ukrainian].
6. Khomenko, O. V., & Sydorenko, L. I. (2023). Viina yak faktor formuvannia adyktivnoi povedinky sered molodi [War as a factor in the formation of addictive behavior among youth]. *Sotsialna psykholohiia*, 14 (2), 47–56 [in Ukrainian].
7. Freud, S. (2023). *Vstup do psykhoanalizu. Novi vysnovky* [Introductory lectures on psychoanalysis. New conclusions]. Kyiv: Navchalna literatura Bohdan [in Ukrainian].
8. American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: Author.
9. Ukrainian Institute for Public Health Policy. (2023). *Substance use and addictions during wartime*. Kyiv.
10. World Health Organization. (2022). *Mental health and psychosocial considerations during the Ukraine crisis*. Geneva: WHO.

Подано до редакції: 05.09.2025.